

چند پرسش، چند پاسخ

تفسیر معلمان و کارشناسان از کتاب های کمک آموزشی

ماندانا فتوحی



اشاره

در آیین نامه سامان دهی منابع آموزشی و تربیتی مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش (تاریخ ۱۳۸۹/۶/۲) تأکید شده که سامان دهی، مدیریت و هدایت فرایند تولید، توزیع منابع آموزشی و تربیتی به منظور استفاده در مدارس و مراکز آموزشی و جلوگیری از توزیع منابع غیراستاندارد در مراکز آموزشی از اهداف این مصوبه است. در همین راستا حمایت و پشتیبانی از تولیدکنندگان مواد و رسانه های استاندارد از جمله بسته های آموزشی، نرم افزارهای آموزشی، فیلم آموزشی، کتاب درسی، کتاب کار، کتاب راهنمای معلم و مانند آن نیز از وظایف وزارت آموزش و پرورش است. کتاب های کار تنها یکی از این رسانه ها هستند. با اینکه از عمر نخستین کتاب هایی که با عنوان کتاب کار راهی بازار شده اند بیش از دو دهه هم نمی گذرد رشد بی سابقه این گونه کتاب ها، خانواده آن ها را به پرجمعیت ترین مجموعه مواد آموزشی بدل کرده است و البته نه یک خانواده ای یکدست!

آنچه در پی می آید گزارشی از جلسه ای است که در دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی با حضور چهره هایی تشکیل شده است که سابقه تدریس شیمی دوره متوسطه و تألیف کتاب های آموزشی و کمک آموزشی را در کارنامه خود داشتند. شرکت کنندگان در این نشست ضمن بازگفتن اشکال ها و نارسایی های موجود، راهکارهای مناسبی هم برای برون رفت از وضعیت موجود پیشنهاد کردند. شرکت کنندگان در این جلسه عبارت بودند از:

- خانم ماندانا فتوحی معلم شیمی منطقه یک تهران با سابقه ۲۱ سال تدریس و مؤلف ۲ عنوان کتاب
- خانم فاطمه قریشی، معلم شیمی منطقه ۸ تهران، با ۱۹ سال سابقه تدریس و مؤلف ۵ عنوان کتاب
- خانم فرشته موسوی، کارشناس ارشد مرکز سنجش وزارت آموزش و پرورش، با ۱۵ سال سابقه تدریس سنجش و ارزشیابی

و تألیف ۳ عنوان کتاب

- آقای فرشاد صیرفی زاده، با سابقه تدریس شیمی و تألیف، ویرایش و ترجمه کتاب های کمک آموزشی
- آقای حمیدرضا قمی، معلم شیمی ورامین، دانشجوی دکتری شیمی دانشگاه خوارزمی و مؤلف ۶ عنوان کتاب



علوم پایه مطلب می‌نویسیم، لازم است پاسخ پرسش‌های عددی را در انتهای کتاب بیاوریم. این نوع پرسش‌ها نیاز به خلاقیت ندارند. معلم هم ممکن است فرصت پاسخ‌دادن به همه پرسش‌ها را در کلاس نداشته باشد.»

قریشی: «برای پرسش‌های باز پاسخ نباید جواب گذاشته شود ولی برای پرسش‌های تشریحی و بسته پاسخ اشکالی ندارد پاسخ‌نامه داشته باشیم.»

صیرفی‌زاده: «هر مسئله شیمی باید به پاسخی مشخص برسد. پرسش‌های تحلیلی که در سطح المپیاد است باید پاسخ داشته باشند. از طرفی ممکن است این کتاب در اختیار دانش‌آموزی قرار بگیرد که دسترسی به هیچ معلمی ندارد.»

قمی: «نتیجه اینکه مؤلف اختیار هدف‌گذاری مشخصی را ندارد و باید متناسب با خواسته ناشر کتاب بنویسد.»

موسوی: «باید در ارزشیابی مستمر روی سنجش حیطه عاطفی معلم هم کار کرد.»

قمی: «باید در کتاب روی هر سه حیطه عاطفی، مهارتی و شناختی تأکید شود. کاری که ما در کتاب راهنمای شیمی ۲- که در حال چاپ است- انجام داده‌ایم. ما در کلاس، دانش‌آموزان را گروه‌بندی می‌کنیم ولی آیا آن‌ها روحیه کار گروهی را دارند؟ این نظام آموزشی است که باید در سنین پایین چنین روحیه‌ای را در آن‌ها ایجاد کند. بنا به تقسیم‌بندی سازمان یونسکو، آموزش چهار حیطه دارد: حیطه یادگیری برای شناخت، حیطه یادگیری برای زندگی کردن، حیطه یادگیری برای ارتباط با خود، خدا، مردم و محیط‌زیست می‌شود. حیطه عاطفی یعنی همین؛ ارزش‌گذاری به محیط‌زیست که به خوبی می‌تواند در پرسش‌های کتاب‌های کار آورده شود.»

موسوی: «برای طرح پرسش در حیطه عاطفی می‌توانیم از کتاب‌های طرح TIMSS بهره بگیریم که در ایران مؤسسه IEA مسئول اجرای آزمون‌های آن است. با مراجعه به شبکه، دسترسی به این پرسش‌ها ممکن است؛ پرسش‌هایی که هر سه حیطه مهارتی، شناختی و عاطفی را هم‌زمان با هم مورد سنجش قرار می‌دهند. این پرسش‌ها را یک کارشناس درحالی طراحی می‌کند که یک روان‌شناس هم با وی همکاری دارد. در کشور ما بیشتر روی حیطه شناختی تأکید می‌شود. ما در کارهای علمی و تدوین کتاب‌های درسی، از نظر روان‌شناختی، خلأ داریم. توجه به حیطه عاطفی یعنی علاقه دانش‌آموز را مورد سنجش قرار دهیم. در هر دوره، تمایل به ادامه تحصیل با برانگیخته شدن حیطه عاطفی به وجود می‌آید.»

آموزشی چارچوب کتاب کمک‌آموزشی چیست؟

موسوی: کتاب کمک‌آموزشی کتابی است

که یا انگیزه یادگیری را در دانش‌آموز ایجاد می‌کند یا جنبه ترمیمی داشته، تکمیل‌کننده مطالب کتاب درسی است. کتاب‌های حل‌المسائل یا کتاب‌هایی که در پایان آن‌ها پاسخ برخی از پرسش‌های انتخاب شده آمده باشد، کمک‌آموزشی نیستند. وظیفه کتاب کمک‌آموزشی کمک به دانش‌آموزان جهت پرکردن خلأهای آموزشی است.

کتاب‌هایی که پاسخ را در اختیار دانش‌آموزان می‌گذارند خلأهای موجود در این روند را افزایش می‌دهند زیرا با این کار خلاقیت را از دانش‌آموز می‌گیرند.



فاطمه قریشی

آموزشی آیا آموزش و پرورش

برای تألیف این کتاب‌ها چارچوب دارد؟

موسوی: ضرورت نظارت بیشتر آموزش و پرورش در اینجا وجود دارد چرا که این ناشر است که چارچوب کار را تعیین می‌کند. طبیعی است که ناشر به جای منافع ملی به فکر منفعت خودش است. به هر حال در کتاب‌های کمک‌آموزشی هدف این است که دانش‌آموز را به تفکر فرایندمحور هدایت کنیم نه تفکر نتیجه‌محور.

قمی: «این، صورت ایده‌آل مسئله است ولی واقعیت در جامعه این است که سلیقه مخاطب در نظر گرفته شود. درست است که ما نباید سطح کیفی برنامه‌هایمان را تا حدی که مخاطبان می‌خواهند پایین بیاوریم و به جای آن باید سطح فرهنگی جامعه را بالا ببریم اما خیلی از همکاران ما، هم در کلاس و هم در تألیف کتاب‌کار، سطح کار را پایین می‌آورند، چون این خواست دانش‌آموزان است.»

قریشی: «درست است ما در چاپ‌های اولیه کتاب‌هایمان پاسخ‌نامه نداشتیم اما ناشر، برای پرفروش شدن کتاب، در چاپ‌های بعدی از ما پاسخ‌نامه می‌خواست.»

صیرفی‌زاده: «از آنجا که ما در زمینه



امیرحسین قمی



امیرحسین قمی

سنجش باشد. در واقع ما نباید اهداف وزارت آموزش و پرورش را به خاطر کنکور زیر پا بگذاریم.

توجه به اصول استانداردسازی منجر به نوعی یکپارچگی در آموزش می‌شود و با نهادینه شدن این استانداردها برای دانش‌آموزان و والدینشان، دیگر مقررات کنکور و سازمان سنجش نمی‌تواند بر آموزش و کتاب‌های کمک‌آموزشی ما سایه بیندازد.

آموزشی چرا معلمی که در استخدام آموزش و پرورش است این استانداردها را نادیده می‌گیرد؟

صیرفی‌زاده: «چون برخی از ناشران برای فروش کتاب‌های خود با مدیران مدارس قرارداد می‌بندند و هیچ نظارتی هم صورت نمی‌گیرد و معلمان مجبور به استفاده از این کتاب‌ها می‌شوند.

موسوی: «در ماده ۶ آیین‌نامه سامان‌دهی کتاب‌های درسی چنین آمده است: «خرید، عرضه و تبلیغ هر گونه منبع آموزشی و تربیتی، صرفاً از منابع استاندارد مجاز است.»

بیشتر مؤسسه‌ها تنها بخش اول این ماده را در نظر می‌گیرند. اگر به معلمان اعلام شود که سامانه‌ای وجود دارد که کتاب‌های استاندارد را معرفی می‌کند خیلی بهتر است.»

قریشی: «البته استفاده از کتاب‌های

کمک‌آموزشی بیشتر به خود معلمان برمی‌گردد. برخی از معلمان حاضر به انجام کار اضافی در کلاس نیستند.»

صیرفی‌زاده: «معلمان می‌گویند وقت کافی ندارند تا به پرسش‌هایی که دانش‌آموزان از این کتاب‌ها دارند پاسخ دهند. شاید هم اطلاعات کافی برای پرداختن به برخی از پرسش‌ها را ندارند.»

موسوی: «وجود پایگاه‌های پشتیبان محتوای کتاب می‌تواند به جذب مخاطبان کمک کند.»

گفتنی است، طی بیش از ده سال گذشته طرح سامان بخشی منابع آموزشی و تربیتی در دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی انجام شده است. این طرح با رویکردی مبتنی بر راهنمایی، پشتیبانی و ایجاد انگیزه در پدیدآورندگان مواد آموزشی اقدام به ساماندهی وضعیت تولید کتاب‌های علمی-آموزشی، کمک آموزشی و کمک درسی کرده است. برای آگاهی بیشتر می‌توانید به وبگاه زیر مراجعه کنید.

samanketab.roshdmag.ir

آموزشی آیا کتاب‌های موجود در بازار به این حیطه‌ها توجه دارند؟ اشکال‌های اصلی این کتاب‌ها چیست؟

صیرفی‌زاده: «در حال حاضر هر ناشری با هر سلیقه‌ای کتاب کمک‌آموزشی چاپ می‌کند و نظارتی هم بر کارش وجود ندارد. درحالی‌که کتاب یک رسانه آموزشی است و حتماً باید این کار با مجوز- و نظارت مرجع صلاحیت‌داری- انجام شود. سطح کتاب‌های کمک‌آموزشی هم خیلی پایین آمده و بازاری شده است.»

قمی: «دانش‌آموزان دهه فعلی نسبت به دهه گذشته خیلی افت کرده‌اند و انتظار دارند که معلمان هم سطح تدریس را پایین بیاورند درحالی‌که سازمان بهداشت جهانی کسب ۱۰ مهارت را برای دانش‌آموزان دوره دبیرستان ضروری می‌داند که مهارت حل مسئله یکی از آنهاست. بنابراین ما باید میانگینی را در نظر بگیریم، در عین حال باید ایده‌آل فکر کنیم و به طور واقعی عمل کنیم. یعنی باید به بازار هم توجه شود. باید در کتاب‌های کار، مهارت ذهنی دانش‌آموزان را پرورش دهیم و برای این کار اصول تفکر منطقی را رعایت کنیم. در کتاب‌های درسی حتماً باید به برخی از مهارت‌های در نظر گرفته شده برای دانش‌آموزان پرداخته شود. برای نمونه، پرسش‌های تستی، تکنیک‌های حافظه‌ای را می‌سنجند و پرسش‌های تشریحی، قدرت حافظه را ارزیابی می‌کنند. ما باید جهانی فکر کنیم و منطقه‌ای عمل کنیم.»

موسوی: «بسیاری از این اشکالات ناشی از سایه کنکور است و اینکه همه می‌خواهند در راستای آن پیش بروند. در سال ۷۷، مرکز سنجش وزارت آموزش و پرورش اقدام به تهیه ۳۲ عنوان کتاب برای رشته‌های درسی مختلف کرد، که در هیچ‌یک از آنها از تست استفاده نشده بود. (به همین دلیل با وجود هزینه بسیار سنگینی که تولید این کتاب‌ها دربرداشت، از برخی از آنها استقبال نشد) روان‌شناسان در بررسی حیطه‌های یادگیری دریافته‌اند که پرسش‌های تستی، تنها حیطه شناختی را در برمی‌گیرند بی‌آنکه کسب مهارت فکری را در پی داشته باشند.»

آموزشی این گونه کتاب‌های کمک‌آموزشی (تستی) چه آسیبی به نظام آموزشی می‌زند؟

موسوی: «کسانی که بنگاه‌های اقتصادی کلان را با عنوان کتاب‌های کمک‌آموزشی راه‌انداخته‌اند تنها به کتاب‌های تستی رنگ و لعاب می‌دهند و نتیجه عملکرد آنها این است که می‌بینیم خلاقیت را در دانش‌آموزانی که به دانشگاه راه پیدا می‌کنند از بین برده‌اند. در امتحان‌های نهایی آموزش و پرورش هم استفاده از پرسش‌های تستی ممنوع است. بهتر است متولی کتاب‌های تست، خود سازمان